

STRONY W KANONICZNYM PROCESIE KARNO-SĄDOWYM WEDŁUG AKTUALNYCH PRZEPISÓW KOŚCIOŁA ŁACIŃSKIEGO

Artur G. Miziński

Katedra Kościelnego Prawa Procesowego WPPKiA
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Streszczenie. Zagadnienie stron w procesie jawi się jako zasadnicze w każdym rodzaju postępowania sądowego. W procesie karno-sądowym stroną wnosząca sprawę jest oskarżyciel (*accusator*) i jest nim zawsze rzecznik sprawiedliwości jako oskarżyciel publiczny. Stroną przeciwną (pozwaną) jest osoba, na którą padło podejrzenie o popełnienie przestępstwa w wyniku przeprowadzonego dochodzenia wstępnego, określana jako oskarżony (*accusatus*). Do procesu mogą dołączyć osoby trzecie, zwane interwenientami, zainteresowane, np. naprawieniem szkód wynikłych z przestępstwa.

Rzecznik sprawiedliwości jako jedyny ma uprawnienie wniesienia do właściwego sądu aktu oskarżenia, a także przygotowania pytań dla oskarżonego i ewentualnie świadków, prezentowania środków dowodowych i dowodzenia winy oskarżonego, zaznajomienia się z aktami sprawy i pisania uwag przedwyrokowych, przyjęcia rozstrzygnięcia sprawy i ewentualne zaskarżenie wyroku.

Oskarżonym może być tylko wierny, który popełnił przestępstwo w rozumieniu prawa kościelnego, podległe jurysdykcji danego sędziego i nieprzedawnione prawnie, a nie może być sprawca nieżyjący oraz niezdolny do odcierpienia kary. Oskarżony w procesie karno-sądowym ma m.in. prawo do posiadania adwokata, prawo do nieprzyznania się do popełnienia przestępstwa i niezłożenia przysięgi, prawo do wyroku deklarującego jego niewinność oraz zgodę na zrzeczenie się instancji przez rzecznika sprawiedliwości.

Taka pozycja prawna stron sprawia, że sędzia nie może wymierzać kar w sposób arbitralny, lecz ma to czynić na podstawie obowiązującego prawa, przy zachowaniu określonej procedury i zasady słuszności.

Słowa kluczowe: strony procesowe, oskarżony, rzecznik sprawiedliwości, prawo do obrony

ZAGADNIENIA WSTĘPNE

Zagadnienie dotyczące stron w procesie jest podstawowe dla każdego rodzaju postępowania sądowego, dlatego też prawodawca kodeksowy, w kan. 1476–1480 podaje, kto może być stroną, a także określa warunki, jakie należy spełnić, by móc wystąpić przed sądem. Z formalnego punktu widzenia stroną w procesie jest osoba, która posiada wymagane przez prawo kwalifikacje podmiotowe i określony interes prawny, tj. posiada zdolność prawną i sądową, a jeśli chce podejmować czynności procesowe osobiście powinna posiadać także zdol-

ność procesową (KPK/83, kan. 1501, 1596 §1)¹. Interes prawny, który może być materialny lub duchowy, powinien być istotny i konkretny. Do zaistnienia procesu wymagana jest wątpliwość, co do tego, która ze stron posiada interes obiektywnie prawdziwy².

Zdolność prawna to zdolność do tego, by być podmiotem praw i obowiązków. Wynika ona z prawa naturalnego, tak, więc posiada ją każdy człowiek od chwili narodzenia. Ze zdolnością prawną ściśle związana jest zdolność sądowa, która osobie daje uprawnienie do występowania w sądzie w charakterze strony powodowej lub pozwanej. Bez tej zdolności przysługujące człowiekowi prawa i obowiązki byłyby niemożliwe do wyegzekwowania. Określenie zdolności sądowej znajdujemy w kan. 1476 KPK/83 zgodnie, z którym „Wszystkie osoby, zarówno ochrzczone, jak i nieochrzczone mogą występować przed sądem”³. Użycie przez ustawodawcę kościelnego wyrażenia „wszystkie osoby” stanowi wyraz pełniejszego uznania praw człowieka i jest efektem nauczania Soboru Watykańskiego II. Tak więc aktualne przepisy kodeksowe za podstawę zdolności sądowej przyjmują nie tylko osobowość kanoniczną, wynikającą z chrztu, ale także osobowość naturalną, której podstawą jest fakt bycia człowiekiem⁴. Oznacza to, że wszyscy ludzie zostali uznani za zdolnych do uczestniczenia w procesie kanonicznym w charakterze strony ze względu na przysługującą im godność osoby ludzkiej.

Ze zdolnością sądową ściśle łączy się zdolność procesowa, która jest rozumiana jako zdolność do podejmowania czynności procesowych w postępowaniu sądowym, czyli zdolność do bycia powodem lub pozwany w procesie sądowym. Należy zauważyć, że każdy posiadający zdolność procesową posiada również zdolność sądową. Jednak nie każdy, kto ma zdolność sądową posiada zdolność procesową, bowiem istnieją okoliczności, które mogą ją ograniczyć lub wyłączyć. Do okoliczności tych należy m.in.: małoletniość, brak lub ograniczone używanie rozumu, a także ubezwłasnowolnienie⁵.

Osoba fizyczna może wykonywać czynności procesowe osobiście lub przez upoważnioną przez siebie osobę będącą jej pełnomocnikiem. Osoba prawna zaś zawsze występuje przez ustawowego przedstawiciela⁶.

¹ Oprócz zdolności prawnej, sądowej i procesowej M. Fąka wymienia również zdolność postulacyjną rozumianą jako prawo występowania w sądzie w konkretnej sprawie (*legitimatatio ad causam*). Por. M. Fąka, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, Warszawa 1978, s. 57.

² G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski (red.), R. Sztymmler, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. V, *Księga VII, Procesy*, Poznań 2007, s. 97–98. Według stanowiska przyjętego przez Najwyższy Trybunał Stolicy Apostolskiej interes typowy dla pełnienia funkcji strony w sprawie procesowej powinien być: osobisty, bezpośredni, aktualny, chroniony przynajmniej pośrednio przez ustawę.

³ W KPK/17 zdolność sądową przyznawał tylko ochrzczone i kościelnym osobom prawnym.

⁴ Por. R. Sztymmler, *Sądownictwo kościelne w służbie prawa człowieka*, Opole 2000, s. 114; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV, *Doczesne dobra Kościoła, Sankcje w Kościele, Procesy*, Olsztyn 1990, s. 220.

⁵ KPK/17 do okoliczności ograniczających zdolność procesową zaliczał również przynależność do stanu zakonnego i zaciągnięcie ekskomuniki. Por. KPK/17, kan. 1628 §3, 1652.

⁶ KPK/83, kan. 118.

OKREŚLENIE STRON W PROCESIE

W literaturze dotyczącej procesu kanonicznego znaleźć można wiele definicji stron procesowych. Nie są to zasadniczo różne czy tym bardziej wykluczające się określenia, lecz raczej uzupełniające się.

Najogólniej należy stwierdzić, że stronami w procesie są osoby prowadzące spór przed trybunałem, z których jedna występuje przeciwko drugiej i żąda publicznej ochrony swoich praw, druga zaś zajmuje negatywne stanowisko wobec tego żądania⁷. Każda ze stron musi być odrębnym podmiotem prawnym. Wśród tych podmiotów można wyróżnić te, które uczestniczą w procesie we własnym imieniu, aby przed sądem dochodzić swych praw lub bronić ich przed przeciwnikiem – określane mianem stron procesowych (*partes in causa*) w ścisłym znaczeniu oraz te, które działają w sądzie jako zastępcy ustawowi w imieniu osób, które nie mogą występować w sądzie samodzielnie, np. rodzice działający w imieniu swych małoletnich dzieci. W najszerszym znaczeniu do stron procesowych zalicza się także osoby, które pomagają stronom w ścisłym lub szerszym znaczeniu lub zastępują je w sądzie, czyli adwokatów i pełnomocników⁸. Tak więc stronami są zawsze te osoby, które żądają od sędziego przyznania jakiegoś prawa, oraz osoby, od których żąda się tego prawa⁹. Wśród kanonistów są także i tacy, którzy twierdzą, że ustawowi przedstawiciele stron, występujący w procesie w ich imieniu, pełnomocnicy procesowi, a także odpowiednie organy reprezentujące osoby prawne występujące w procesie, nie są stronami procesowymi, nawet jeśli stosuje się do nich przepisy o stronach procesowych¹⁰.

Osoba, która wnosi do sądu powództwo i popiera je, a więc wszczyna proces, nazywana jest powodem – *actor*, powódką – *actricis* lub ogólnie stroną powodową (*actor, is qui agit* – ten, kto wszczyna spór). Osoba zaś, przeciwko której wytoczono proces, od której czegoś się żąda, nazywana jest stroną pozwaną – *pars conventa* lub pozwanym – *reus* (*reus, is cum quo agitur* – ten, przeciwko któremu toczy się spór, *reus is qui convenitur* – ten, który jest pozwany¹¹).

W kanonistyce znany jest także podział stron na główne¹² i uboczne, czyli dołączone¹³, dobrowolne¹⁴ i konieczne¹⁵, a także na strony w sensie material-

⁷ T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV, *Doczesne dobra Kościoła...*, s. 219.

⁸ F. Bączkiewicz, J. Baron, W. Stawinoga, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. III, Opole 1958, s. 51.

⁹ J. Grzywacz, *Promotor sprawiedliwości i jego udział w sprawach małżeńskich*, Lublin 1974, s. 188.

¹⁰ Por. R. Szytchmiller, *Prawa stron w procesie kanonicznym*, w: R. Szytchmiller (red.), *Nauki prawne wobec przemian*, Olsztyn 2000, s. 87.

¹¹ A. Dębiński, *Rzymskie prawo prywatne. Kompendium*, Warszawa 2007, s. 99–100.

¹² Stroną główną (*pars principalis*) nazywamy osobę, która żąda od sędziego wykonania prawa we własnym imieniu lub z urzędu, bądź osobę, od której żąda się realizacji prawa. Por. A. Dziega, *Strony sporu w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, Warszawa 1994, s. 45.

¹³ Stroną dołączoną, inaczej zwaną uboczną (*pars accessoria*), jest strona, która w czasie procesu pomaga stronie głównej. Por. A. Dziega, *Strony sporu...*, s. 45.

¹⁴ Strona dobrowolna to taka, która występuje przed sądem z własnej woli. Por. A. Dziega, *Strony sporu...*, s. 45.

nym¹⁶ i w sensie formalnym¹⁷. Na kanwie tego ostatniego podziału A. Dziega wprowadza rozróżnienie na strony sporu¹⁸ i strony procesu¹⁹.

STRONY W KANONICZNYM PROCESIE KARNO-SĄDOWYM

Kanoniczny proces karny może być prowadzony w trybie administracyjnym jako proces karno-administracyjny²⁰ lub w trybie sądowym jako kościelny proces karno-sądowy²¹. Ze względu na nakreślony w temacie zakres zagadnienia przedmiotem niniejszych rozważań będą jedynie strony w kanonicznym procesie karno-sądowym.

Tak jak w każdym innym procesie, w kościelnym procesie karno-sądowym, który ze swej natury prowadzi do przywrócenia naruszonej sprawiedliwości i naprawienia zgorzenia wyrządzonego przestępstwem, konieczne jest istnienie stron procesowych, czyli strony powodowej i pozwanej. Specyfika procesu karno-sądowego polega na tym, że rozpoczyna się od dochodzenia wstępnego mającego na celu zbadanie faktu przestępstwa, jego okoliczności i poczytalności

¹⁵ Strona konieczna, czyli działająca przed sądem z obowiązku, z konieczności prawnej. Por. A. Dziega, *Strony sporu...*, s. 45.

¹⁶ Stroną w sensie materialnym jest osoba fizyczna, która występuje w procesie osobiście w swojej własnej sprawie, broniąc własnego interesu. Por. A. Dziega, *Strony sporu...*, s. 46.

¹⁷ Stroną w sensie formalnym jest osoba, która bierze udział w procesie tylko formalnie, nie jest jednak zaangażowana osobiście i nie ma swojego własnego interesu w tym procesie. Por. A. Dziega, *Strony sporu...*, s. 46.

¹⁸ Strony sporu są rozumiane jako osoby fizyczne lub prawne, które są inicjatorami postępowania sądowego ze względu na swój interes w przedmiocie sporu. Od nich zależy: istnienie sporu, prowadzenie lub nieprowadzenie procesu, kto i jak ma je reprezentować. Nawet, jeśli z jakiejś przyczyny nie występują w procesie bezpośrednio, nie prowadzą swojej sprawy osobiście, pozostają stronami sporu. Por. A. Dziega, *Strony sporu...*, s. 46–49.

¹⁹ Stroną procesu jest zaś osoba, która aktywnie występuje wobec sędziego w procesie, niezależnie od tego, czy proces toczy się dla obrony jej własnego interesu, czy też działa w imieniu innej osoby – strony sporu. Skoro występuje w procesie – jest stroną procesu. W praktyce procesowej jako strony procesu należy określić pełnomocnika, adwokata, prawnego opiekuna, kuratora i reprezentanta osoby prawnej. Strona sporu może być jednocześnie stroną procesu w swojej sprawie, pod warunkiem, że prowadzi ją osobiście, stawiając się i działając wobec sędziego. Jednak strona sporu nie zawsze może występować w sądzie osobiście, nie jest wtedy stroną procesu, ale nie przestaje być stroną sporu. Musi wtedy sama wyznaczyć bądź przyjąć wyznaczoną przez prawo lub przez sędziego, inną osobę, która będzie w jej imieniu działać w procesie. Może również z jakiegoś względu nie chcieć występować w sądzie osobiście. Wówczas wyznacza swojego pełnomocnika, który działa w jej imieniu. A. Dziega, *Strony sporu...*, s. 46–49.

²⁰ W procesie karno-administracyjnym zadanie oskarżyciela spełnia ordynariusz, który występuje w roli strony powodowej. On też, jako organ decydujący, rozstrzyga kwestię dekretem końcowym. Można więc stwierdzić, że pełni on podwójną funkcję: „oskarżyciela” i „sędziego”. Nie można więc w tym przypadku mówić o pełnej niezawisłości organu rozstrzygającego w relacji do stron procesowych. Stroną pozwaną w tego rodzaju procesie karnym jest oskarżony, którym jest sprawca przestępstwa. Por. J. Syryjczyk, *Niektóre gwarancje sprawiedliwego wymiaru kar w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, „Prawo Kanoniczne”, 34(1991), n. 3–4, s. 151. Por. także A. G. Miziński, *Elementy kanonicznego procesu karno-administracyjnego*, „Roczniki Nauk Prawnych”, t. XIII, z. 2(2003), s. 134.

²¹ Zgodnie z kan. 1728 §1 KPK/83 w procesie karnym należy stosować kanony o procesie w ogólności i o zwyczajnym procesie spornym, z zastosowaniem specjalnych przepisów o sprawach, które dotyczą dobra publicznego. Według przepisów dotyczących procesów w ogólności zawartych w kan. 1476 KPK/83, aby proces mógł zaistnieć potrzebna jest strona powodowa, która inicjuje postępowanie oraz strona pozwana, mająca „obowiązek odpowiadać”.

sprawcy. Jednak na tym etapie postępowania nie mamy jeszcze do czynienia ani z postępowaniem sądowym, ani ze stronami procesowymi w ścisłym tego słowa znaczeniu. Pojęcie „strony” pojawia się dopiero w chwili zgłoszenia się osoby występującej w sporze do sędziego.

W procesie karno-sądowym strona wnosząca sprawę określana jest mianem oskarżyciela (*accusator*) i jest nim zawsze rzecznik sprawiedliwości, jako oskarżyciel publiczny. Strona zaś przeciwna to osoba, na którą padło podejrzenie o popełnienie przestępstwa w wyniku przeprowadzonego dochodzenia wstępnego. Określana jest ona mianem oskarżonego (*accusatus*). Może zaistnieć sytuacja, że w stan oskarżenia zostanie postawionych więcej osób fizycznych; wszystkie one uzyskają status pozwanych w sprawie. Ponadto do procesu mogą dołączyć osoby trzecie, zwane interwenientami, zainteresowane naprawieniem szkód wynikłych z przestępstwa będącego przedmiotem postępowania sądowego (por. KPK/83, kan. 1729–1731)²².

Rzecznik sprawiedliwości

Zgodnie z przepisem kan. 1430 KPK/83, „dla spraw karnych, należy ustanowić w diecezji rzecznika sprawiedliwości, którego obowiązkiem jest zabezpieczenie dobra publicznego”. Ustanowienie tego urzędu jest obligatoryjne i jego zadaniem jest m.in. troska o zachowanie dyscypliny kościelnej, a w przypadku jej przestępnego naruszenia obowiązkiem rzecznika jest inicjować postępowanie karne.

Charakterystyka ogólna urzędu rzecznika sprawiedliwości

Rzecznik sprawiedliwości jest ustanowiony przez właściwą władzę kościelną, by z urzędu bronić dobra publicznego Kościoła²³. W sprawach spornych stoi on na straży przepisów prawa²⁴, a w sprawach karnych jest on oskarżycielem publicznym. Może on również występować w sprawach małżeńskich²⁵, ponieważ posiada także zdolność zaskarżenia małżeństwa, w sytuacji kiedy jego nieważność została już rozgłoszona, jeżeli małżeństwo nie może być uważnione lub nie jest to pożyteczne²⁶.

²² R. Szytchmiller, *Prawa stron w procesie kanonicznym...*, s. 88.

²³ Pojęcie dobra publicznego zostało określone przez Sobór Watykański II. Zgodnie z Konstytucją duszpasterską o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et Spes* n. 26 – dobro wspólne jest sumą warunków życia społecznego, jakie bądź zrzeczeniem, bądź poszczególnym członkom społeczeństwa pozwalają osiągnąć pełniej i łatwiej własną doskonałość. Dobro publiczne (*bonum commune*) jest powodem troski o zachowanie ustaw kościelnych, które z natury rzeczy stanowią „ordinatio rationis ad bonum commune” i z chwilą promulgowania mają na celu ochronę dobra publicznego. Por. Z. Suhecki, *Promotor sprawiedliwości i jego udział w sprawach karnych*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2(2004), z. 2, s. 207.

²⁴ Udział rzecznika sprawiedliwości jest wymagany do ważności postępowania np. w skardze o stwierdzenie nieważności wyroku.

²⁵ Urząd rzecznika sprawiedliwości może być połączony w jednej osobie z urzędem obrońcy węzła, ale tylko wtedy, gdy zgodnie, z kan. 1436 §1 KPK/83, nie dotyczy to tej samej sprawy, bowiem ochrona praw stron i potrzeba zdecydowanego zaangażowania wymagają, aby funkcje te zasadniczo nie były łączone. R. Szytchmiller, *Sądownictwo kościelne...*, s. 72.

²⁶ KPK/83, kan. 1674 n. 2.

Po raz pierwszy termin *promotor iustitiae* dla określenia osoby, która jest odpowiedzialna z urzędu za ochronę norm kościelnych, został użyty w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r. w kanonie 1586²⁷. Termin *promotor iustitiae* został przetłumaczony na język polski jako „rzecznik sprawiedliwości”. Obecnie w publikacjach, dla określenia tego urzędu, używa się zamiennie pojęć rzecznik sprawiedliwości, promotor sprawiedliwości lub *promotor iustitiae*.

Zarówno KPK/17 jak i Kodeks z 1983 r. wskazują wymagania stawiane kandydatom na ten urząd²⁸. Jednak żaden z tych Kodeksów nie definiuje tego urzędu. Definicje te znajdujemy natomiast w doktrynie. Według J. Grzywacza, rzecznikiem sprawiedliwości jest mianowany przez biskupa kapłan, który z nakazu prawa lub biskupa broni z urzędu publicznego dobra Kościoła²⁹. Według innego autora rzecznikiem sprawiedliwości jest

urzędnik, który z urzędu strzeże interesów publicznych Kościoła w sprawach cywilnych, w których, zdaniem ordynariusza, chodzi o dobro publiczne, w sprawach zaś karnych występuje jako publiczny oskarżyciel³⁰.

Natomiast według R. Sztuchmiera,

rzecznik sprawiedliwości jest urzędnikiem sądowym, który w pierwszym rzędzie działa dla ochrony dobra publicznego, ale pośrednio często chroni on także dobro poszczególnych osób, np. pokrzywdzonych (w sprawach karnych i spornych) oraz wydaje opinie w sytuacjach określonych przez prawo lub sędziego³¹.

Nominacja rzecznika sprawiedliwości należy do biskupa. Może on powołać rzecznika do wszystkich spraw lub tylko do pojedynczych³². Zgodnie z kan. 1430 i 1432 biskup jest zobowiązany do zamianowania rzecznika sprawiedliwości „do wszystkich spraw” i to na czas nieokreślony. Jednakże nie jest on zobowiązany powierzać mu każdej sprawy, w której interwencja rzecznika jest konieczna, ale może posłużyć się inną osobą mianowaną na rzecznika *ad causam*³³. Na urząd rzecznika sprawiedliwości biskup może mianować duchownych, jak i świeckich, z zastrzeżeniem jednak, że w sprawach karnych dotyczących osób duchownych rzecznikiem powinien być duchowny³⁴. Rzecznik sprawiedliwości wyraża swoją opinię w określonych w ustawie sytuacjach bądź na

²⁷ KPK/17, kan. 1586: „Constitutur in dioecesi promotor iustitiae et defensor vinculi: ille pro causis tum contentiosis in quibus bonum publicum, Ordinarii iudicio, in discrimen vocari potest, tum criminalibus; iste pro causis, in quibus agitur de vinculo sacrae ordinationis aut matrimonii”.

²⁸ Prawodawca kodeksowy kandydatom na urząd promotora sprawiedliwości stawia wysokie wymagania. Zgodnie z kan. 1435 KPK/83 „mają to być duchowni lub świeccy dobrego imienia, doktorzy lub licencjaci prawa kanonicznego, wypróbowani w roztropności i gorliwości o sprawiedliwość”.

²⁹ J. Grzywacz, *Promotor sprawiedliwości i jego udział w sprawach małżeńskich*, s. 164.

³⁰ F. Bączkiewicz, J. Baron, W. Stawinoga, *Prawo kanoniczne...*, s. 31.

³¹ R. Sztuchmierz, *Sędziowie i urzędnicy sądowi w służbie praw człowieka*, w: A. Dębiński, E. Szczot (red.), *Plenitudo legis dilectio. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr hab. Bronisławowi W. Zubertowi OFM z okazji 65 rocznicy urodzin*, Lublin 2000, s. 699.

³² Por. KPK/83, kan. 1435–1436 §2.

³³ Por. T. Pieronek, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, Warszawa 1970, s. 135.

³⁴ Z. Suhecki, *Promotor sprawiedliwości...*, s. 208.

wniosek sędziego. Może także wspomagać stronę, która nie zna swoich uprawnień lub działa na swoją szkodę³⁵.

Obligatoryjne uczestnictwo rzecznika sprawiedliwości prawodawca kodeksowy przewiduje w sprawach karnych, a także w sprawach spornych, gdy udział jego nakazuje ustawa; biskup diecezjalny osądzi, że dobro publiczne może być zagrożone lub gdy jego udział jest konieczny z natury rzeczy³⁶. Ponadto, gdy rzecznik sprawiedliwości brał udział w poprzedniej instancji, jego udział w kolejnej domniemywa się za konieczny³⁷. W sprawach, w których wymagany jest udział rzecznika sprawiedliwości, pominięcie jego wezwania powoduje nieważność akt, chyba że sam, chociaż niewezwany, faktycznie był obecny, albo przynajmniej przed wyrokiem, przejrząwszy akta, miał możliwość wypełnić swoje zadanie³⁸.

Do usunięcia z urzędu rzecznika sprawiedliwości przez biskupa, zgodnie z kan. 1436 §2 KPK/83 wystarcza *iusta causa*, dlatego też biskup z każdej słusznej przyczyny może go usunąć z urzędu ważnie i godziwie bez procesu kanonicznego. Biskup może dokonać takiego pozbawienia urzędu w formie dekretu sporządzonego na piśmie, który wywołuje skutek od chwili powiadomienia adresata³⁹.

Jeśli rzecznik sprawiedliwości został mianowany *ad causam*, czyli dla poszczególnej sprawy, traci swój urząd z chwilą wydania wyroku w danej instancji lub po złożeniu apelacji⁴⁰.

Rzecznik sprawiedliwości jako strona powodowa

Stroną powodową w kanonicznym procesie karno-sądowym jest rzecznik sprawiedliwości. To on posiada, na mocy dekretu ordynariusza, uprawnienie wniesienia do sądu aktu oskarżenia, opartego na materiale zebrany podczas dochodzenia wstępnego. Zgodnie z kan. 1721 §1 KPK/83, jeśli ordynariusz, zdecydował, że należy wszcząć proces karno-sądowy, powinien przekazać akta dochodzenia rzecznikowi sprawiedliwości celem sporządzenia przez niego aktu oskarżenia, według przepisu kan. 1502 i 1504⁴¹.

Występując w charakterze oskarżyciela publicznego, rzecznik sprawiedliwości inicjuje proces karny poprzez wniesienie oskarżenia „przyjmując tym samym na siebie obowiązki i prawa strony powodowej”⁴². Konieczność prezen-

³⁵ R. Sztymmler, *Wieloinstancyjna struktura sądów kościelnych gwarancją ochrony praw człowieka*, [w:] R. Sztymmler (red.), *Nauki prawne wobec przemian*, Olsztyn 2000, s. 78.

³⁶ Por. KPK/83, kan. 1431 §1.

³⁷ Por. KPK/83, kan. 1431 §2.

³⁸ Por. KPK/83, kan. 1433.

³⁹ Por. G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski (red.), R. Sztymmler, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. V, *Księga VII, Procesy*, s. 54.

⁴⁰ J. Grzywacz, *Promotor sprawiedliwości, jego mianowanie i przymioty*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. XIV, z. 5(1967), s. 58.

⁴¹ Por. A.G. Miziński, *Ochrona praw oskarżonego w Kościele w szczególności w kanonicznym procesie karnosądowym*, „Roczniki Nauk Prawnych”, t. XVII, z. 1(2007), s. 153.

⁴² A. G. Miziński, *Normy własne kanonicznego procesu karno-sądowego*, „Prawo – Administracja – Kościół”, n. 2–3(10–11)2002, s. 145. Por. KPK/83, kan. 1721, 1724, 1727 §2. Z. Suchecki, *Promotor sprawiedli-*

towania przez rzecznika sprawiedliwości oskarżenia wynika z faktu przynależności procesu karnego do grupy procesów odnoszących się do dobra publicznego w Kościele. Tak więc, nie osoba prywatna, lecz tylko podmiot sprawujący urząd publiczny w Kościele, działający z upoważnienia ordynariusza, który zdecydował o konieczności przeprowadzenia procesu, wydając odpowiedni dekret, posiada uprawnienie wniesienia oskarżenia do właściwego trybunału⁴³.

Rzecznikowi sprawiedliwości przysługują wszystkie uprawnienia, jakie w procesie posiada strona procesowa. Co do zasady w procesie karno-sądowym obowiązuje zasada równouprawnienia stron, jednak w rzeczywistości osoba rzecznika ze względu na szczególny przedmiot procesu, jakim jest dobro publiczne, wydaje się być uprzywilejowana.

W kanonicznym postępowaniu karnym rzecznik sprawiedliwości nie wykonuje żadnych aktów jurysdykcyjnych⁴⁴. Nie ma żadnej władzy (*potestas*), a jedynie wykonuje powierzone mu przez prawo zadanie (*munus*)⁴⁵. Jego działania są uzależnione od ordynariusza, który w kanonicznym procesie karno-sądowym odgrywa rolę decydującą. To ordynariusz zgodnie z kan. 1717 §1 KPK/83, podejmuje decyzję, czy dana wiadomość o przestępstwie uzasadnia wszczęcie dochodzenia wstępnego, które poprzedza proces. Następnie także do niego należy postanowienie, czy przeprowadzi dochodzenie osobiście czy powoła do tego inną odpowiednią osobę. Również zgodnie z normą kan. 1724 §1 KPK z 1983 r. także tylko z polecenia lub za zgodą ordynariusza *promotor iustitiae* może zrzec się instancji⁴⁶. Jednakże, aby to zrzeczenie było ważne – konieczna jest zgoda oskarżonego⁴⁷.

wości..., s. 209–210: „Trwają dyskusje doktrynalne prawników na temat, czy promotorów sprawiedliwości występujących w procesie karnym jako strona można podzielić na dwie grupy. Zdecydowana większość prawników stanowczo twierdzi, że promotor sprawiedliwości jest stroną w procesie, co wynika z faktu, że posługuje się on w czasie procesu charakterystycznymi środkami stron: «w sprawach karnych występuje on w charakterze publicznego oskarżyciela, wykonując czynności przewidziane dla stron (Por. kan. 1721, 1724, 1727, §2). Kilku kanonistów w nielicznych publikacjach nadal podtrzymuje stanowisko, że promotor sprawiedliwości nie jest stroną w procesie. Ustawodawca sprecyzował definitywnie w kan. 1434, n. 1 stanowisko na temat promotora sprawiedliwości, występującego w procesie karnym jako strona: «Jeśli prawo wyraźnie nie zastrzega inaczej: 1 ilekroć ustawa nakazuje, aby sędzia wysłuchał stron albo jednej z nich, należy również wysłuchać rzecznika sprawiedliwości i obrońcy wężła, jeżeli występują w procesie; 2 ilekroć wymagany jest udział strony, aby sędzia mógł coś zdecydować, udział rzecznika sprawiedliwości lub obrońcy wężła, którzy występują w sprawie, ma tę samą siłę.»”

⁴³ Por. R. Coppola, *La tutela dei diritti nel processo penale canonico*, „Monitor Ecclesiasticus” 113(1988), s. 75; A.G. Miziński, *Normy własne...*, s. 145.

⁴⁴ Por. T. Pieronek, *Kościelne postępowanie procesowe*, [w:] E. Szafrowski (red.), *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej*, t. II, Warszawa 1979, s. 458.

⁴⁵ Z. Suchecki, *Rola promotora sprawiedliwości w procesie karnym*, [w:] J. Wroceński, B. Szewczul, A. Orczykowski (red.), *Semel Deo dedicatum non est ad usum humanos ulterius transferendum. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. dr hab. Julianowi Kalowskiemu MIC z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, Warszawa 2004, s. 568.

⁴⁶ Motyw zrzeczenia się instancji może stanowić przekonanie, że oskarżony nie popełnił przestępstwa, bądź przyznanie się oskarżonego do winy lub przeświadczenie, że oskarżony wystarczająco naprawił zgorzzenie i zadośćuczynił sprawiedliwości. Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV, *Doczesne dobra Kościoła...*, s. 386.

⁴⁷ Por. KPK/83, kan. 1724 §2.

Oskarżony

Stroną pozwaną w procesie karno-sądowym jest sprawca przestępstwa, a więc osoba, która, będąc ciężko poczytalna, dopuściła się zewnętrznego naruszenia ustawy lub nakazu zaopatrzonych sankcją karną, na skutek winy umyślnej lub nieumyślnej. W dochodzeniu wstępnym, które dopiero ma ustalić, czy należy wnieść akt oskarżenia, zgodnie z zasadą domniemania niewinności osoby w stosunku, do której zachodzą podejrzenia, że jest sprawcą przestępstwa używa się terminu „podejrzany”. Natomiast po wniesieniu aktu oskarżenia i aż do wymierzenia lub deklarowania kary w stosunku do takiej osoby używany jest termin „oskarżony”⁴⁸.

Tak więc termin „oskarżony” odnosi się bezpośrednio do karnego postępowania sądowego bądź administracyjnego. Oskarżony nie jest przedmiotem, lecz podmiotem procesu karnego. Prawo procesowe przyznaje mu cały szereg uprawnień, dzięki którym może on zwalczać oskarżenie celem niedopuszczenia do procesu oraz bronić się przed niesłusznym lub niewspółmiernym wymiarem kary⁴⁹.

Oskarżonym może być tylko ten, kto popełnił przestępstwo w rozumieniu prawa kościelnego⁵⁰ i podległe jurysdykcji danego sędziego⁵¹, nieprzedawnione prawnie⁵². Oskarżonym nie może być sprawca nieżyjący oraz niezdolny do odcierpienia kary.

Zgodnie z kan. 1321 §1 po popełnieniu przestępstwa domniemywa się poczytalność sprawcy, która może być podstawą do wszczęcia postępowania karnego mającego na celu ustalić stopień winy oskarżonego i ewentualnie wymierzyć mu karę lub zdeklarować karę zaciągniętą. Warto zaznaczyć, że prawodawca w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r., na określenie oskarżonego używał terminu *reus*, co było wyrazem domniemania winy umyślnej, a nie poczytalności jak w aktualnych przepisach kodeksowych.

Należy stwierdzić, że oskarżony, jako strona pozwana, nie ma tak istotnego udziału w ukonstytuowaniu się relacji procesowych jak rzecznik sprawiedliwości będący stroną powodową, ale skutki zaistnienia tych relacji dotyczą bezpośrednio również pozwanego i wciągają go w całą formalno-prawną strukturę procesu. Bowiem w początkowej fazie procesu rola pozwanego ogranicza się jedynie do jego rzeczywistej relacji względem przedmiotu sporu. Do ukonstytuowania strony pozwanej doprowadza sędzia przez przyjęcie aktu oskarżenia i powiadomienie o tej decyzji stron. Podejrzany więc z chwilą skutecznej cytacji staje się oskarżonym, czyli stroną pozwaną w procesie karnym. Wtedy także powstaje relacja oskarżony – sędzia, z czym związane jest udzielenie ściśle określonych praw procesowych oraz nałożenie określonych obowiązków. Zakres

⁴⁸ Por. A. G. Miziński, *Ochrona praw oskarżonego...*, s. 150–151; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV, *Doczesne dobra Kościoła...*, s. 376.

⁴⁹ Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV, *Doczesne dobra Kościoła...*, s. 376.

⁵⁰ KPK/83, kan. 1321–1330.

⁵¹ KPK/83, kan. 1405, 1412, 1417.

⁵² KPK/83, kan. 1362–1363.

aktywności procesowej w przypadku strony pozwanej ma swoje oparcie w obowiązku współpracy oskarżonego z trybunałem kościelnym oraz w naturalnym prawie do ochrony i obrony własnego interesu⁵³.

PRAWNE GWARANCJE ZABEZPIEZAJĄCE REALIZACJĘ PRAWA DO OBRONY OSKARŻONEGO

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. dokonuje po raz pierwszy promulgacji podstawowych obowiązków i uprawnień wszystkich wiernych chrześcijan. Wśród nich, w kan. 221, prawodawca kodeksowy gwarantuje chrześcijanom prawo do ochrony prawnej⁵⁴. Gwarancja ta obejmuje możliwość zastosowania środków odwoławczych do kompetentnych organów władzy kościelnej przeciwko decyzjom władzy kościelnej⁵⁵. Ponadto sędzia jest zobowiązany do respektowania przepisów prawa dotyczących kompetencji i wydania wyroku, tj. zachowania reguł proceduralnych i słusznościowych. Podejmując decyzje, ma się kierować zarówno literą, jak i duchem prawa⁵⁶. Powinien on także uwzględnić wszystkie okoliczności, także te, które są nieprzewidziane w ustawie na korzyść oskarżonego, którego ma dotyczyć wyrok⁵⁷.

Na mocy tego kanonu wiernemu – oskarżonemu o popełnienie przestępstwa – przysługuje prawo gwarantujące obronę procesową statusu niewinnego, przysługującego każdemu wiernemu, aż do czasu udowodnienia mu winy⁵⁸. Wierny ma również prawo, by nakładano na niego kary tylko i wyłącznie zgodnie przepisami prawa przy zachowaniu zasady legalności⁵⁹.

Te ogólne zasady proklamujące ochronę praw wiernych we wspólnocie Kościoła stoją u podstaw całego prawa procesowego, które wskazuje istniejące w Kościele środki takiej ochrony, a także częściowo u podstaw prawa karnego, ponieważ określają jego zasięg⁶⁰.

⁵³ M. Greszata, *Charakterystyka udziału stron w kanonicznym sądowym postępowaniu spornym*, „Roczniki Nauk Prawnych”, t. XIII, z. 2(2003), s. 108–109.

⁵⁴ Przepisy zawarte w kan. 221 KPK/83 należą do norm, które w kanonicznym porządku prawnym są gwarancją oraz ochroną godności przysługującej wszystkim wiernym. Por. T. Rozkrut, *Zagadnienia procesowe w przemówieniach rotalnych papieża Jana Pawła II*, [w:] T. Rozkrut (red.), *Urzędy sądowe – władza i służba. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 11–12 października 2004 roku*, Tarnów 2005, s. 104.

⁵⁵ J. Krukowski, *Katalog podstawowych obowiązków i uprawnień wszystkich chrześcijan w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. XXXI, z. 5(1984), s. 51.

⁵⁶ J. Krukowski, R. Sobański, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. I, *Księga I, Normy ogólne*, Poznań 2003, s. 39.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Por. A. G. Miziński, *Normy własne...*, s. 146.

⁵⁹ KPK/83, kan. 221 §3.

⁶⁰ Por. T. Pieronek, *Ochrona praw osoby ludzkiej w kanonicznym prawie procesowym*, „Analecta Cracoviensia”, 20(1988), s. 249.

Ochrona praw oskarżonego w przepisach karnego prawa materialnego

Proces karno-sądowy jest realizacją w konkretnym przypadku przepisów prawa karnego materialnego. Stąd też sędzia, jako prowadzący kanoniczny proces karny, w podejmowaniu decyzji jest zobowiązany do przestrzegania przepisów zarówno prawa karnego materialnego, jak i procesowego. Nie może on wymierzać kar w sposób arbitralny, lecz ma to czynić na podstawie obowiązującego prawa przy zachowaniu określonej procedury i zasady słuszności. Kodeks jednak w określonych okolicznościach przyznaje sędziemu dość szeroki zakres władzy dyskrecjonalnej w wymierzaniu kar⁶¹. Jednakże ta władza ma odniesienie tylko i wyłącznie do kar *ferendae sententiae*, kary *latae sententiae* bowiem zaciągane są w momencie i przez sam fakt popełnienia przestępstwa.

Do katalogu przysługujących sędziemu uprawnień przy wymierzaniu kar *ferendae sententiae* zalicza się m.in. tzw. sędziowskie prawo łaski. Daje ono sędziemu możliwość złagodzenia kary przewidzianej w ustawie, możliwość odłożenia wymiaru kary, zaniechania jej wymiaru lub warunkowego zawieszenia wykonania kary⁶². Sędzia ma prawo także do podwyższenia kar przewidzianych w ustawie. Ponadto przysługują mu szczególne uprawnienia przy wymierzaniu kar poprawczych, czyli cenzur oraz kar przy zbiegu przestępstw⁶³.

Władza dyskrecjonalna przyznana przez ustawodawcę sędziemu jest jego uprawnieniem, z którego może on skorzystać, gdy w sumieniu uważa to za właściwe. Oskarżony nie może jednak wymuszać, ani domagać się od sędziego, aby ten skorzystał z przysługujących mu uprawnień.

Uprawnienia przysługujące sędziemu z norm materialnego prawa karnego umożliwiają w stopniu optymalnym proces indywidualizacji kary, czyli dostosowania sankcji karnej do okoliczności miejsca, czasu i osób oraz do wielkości szkody. Uwzględniają one także ducha kościelnego prawa procesowego, który nakazuje aplikować kary kościelne ze słusznością i wyrozumiałością właściwą społeczności kościelnej⁶⁴.

Uprawnienia oskarżonego wynikające z przepisów własnych procesu karno-sądowego

Prawa oskarżonego w procesie karno-sądowym powinny być szczególnie zabezpieczone, ze względu na dotkliwy skutek procesowy, jaki może go spotkać w przypadku wydania niesłusznego wyroku i ciężenia na nim kary kanonicznej⁶⁵.

Prawodawca, mając to na uwadze, wyposażył oskarżonego w szereg uprawnień, które są przejawem jego prawa do obrony w czasie toczącego się

⁶¹ Por. A.G. Miziński, *Normy własne...*, s. 157.

⁶² J. Krukowski (red.), F. Lempa, W. Wójcik, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. IV, *Księga V: Dobra doczesne Kościoła, Księga VI: Sankcje w Kościele*, s. 192.

⁶³ KPK/83, kan. 1343–1349.

⁶⁴ A.G. Miziński, *Ochrona praw oskarżonego...*, s. 159.

⁶⁵ Tamże, s. 152.

postępowania. Wśród tych uprawnień możemy wyróżnić m.in. prawo oskarżonego do posiadania adwokata, prawo do nieprzyznania się do popełnienia przestępstwa i niezłożenia przysięgi, prawo do wyroku deklarującego jego niewinność oraz zgodę na zrzeczenie się instancji przez rzecznika sprawiedliwości.

Prawo do adwokata

Adwokat (*advocatus*) to osoba, która dzięki swojej znajomości prawa służy stronie pouczeniem i radą oraz występuje w jej obronie przed trybunałem⁶⁶.

Prawodawca kodeksowy stanowi, że w procesie karno-sądowym udział adwokata jest obligatoryjny⁶⁷ i zobowiązuje sędziego, by po wezwaniu oskarżonego zachęcił go do ustanowienia adwokata w wyznaczonym terminie⁶⁸. W sytuacji jednak, gdy oskarżony nie zastosuje się do tego zalecenia i nie ustanowi go, sędzia jest zobowiązany mianować dla niego adwokata *ex officio*, który będzie wykonywał swoje zadanie, dopóki oskarżony sam nie ustanowi sobie obrońcy⁶⁹. Gdy oskarżony ustanowił sobie kilku adwokatów jest on zobowiązany każdemu z nich dokładnie określić zakres obowiązków⁷⁰. W żadnym jednak przypadku udział adwokata nie wyklucza możliwości aktywnego udziału oskarżonego w procesie.

Oskarżonemu przysługuje również prawo do odwołania adwokata. Jednakże, żeby akt ten osiągnął swój skutek, musi być mu zakomunikowany, a gdyby miało to miejsce po zawiązaniu sporu, należy o tym fakcie powiadomić także sędziego i rzecznika sprawiedliwości⁷¹. Adwokat może również z poważnej przyczyny zostać usunięty dekretem sędziego wydanym *ex officio* lub na żądanie strony⁷². W sytuacji usunięcia adwokata sędzia powinien postępować zgodnie z przepisem kan. 1723 §2 KPK/83.

Zgoda na zrzeczenie się instancji przez rzecznika sprawiedliwości

Rzecznik sprawiedliwości, jako oskarżyciel, na każdym etapie procesu karno-sądowego posiada uprawnienie do zrzeczenia się instancji⁷³. Dokonanie takiego aktu powoduje wygaśnięcie procesu ze względu na odstąpienie od dalszego prowadzenia go przez stronę powodową⁷⁴. Taki akt jednak może być podjęty przez rzecznika sprawiedliwości tylko z polecenia lub za zgodą ordynariusza.

Warunkiem koniecznym do ważnego zrzeczenia się instancji jest akceptacja tej decyzji przez oskarżonego⁷⁵. Oskarżony bowiem może czuć się niesłusz-

⁶⁶ T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV, *Doczesne dobra Kościoła...*, s. 224.

⁶⁷ KPK/83 kan. 1481 §2.

⁶⁸ KPK/83 kan. 1723 §1.

⁶⁹ KPK/83. kan. 1723 §2.

⁷⁰ Por. KPK/83, kan. 1482 §3.

⁷¹ A.G. Miziński, *Normy własne...*, s. 152.

⁷² KPK/83, kan. 1487.

⁷³ KPK/83, kan. 1724 §1.

⁷⁴ Por. G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski (red.), R. Sztymchmiller, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. V, *Księga VII, Procesy*, s. 412.

⁷⁵ Por. KPK/83, kan. 1724 §2.

nie pomówiony o popełnienie przestępstwa, akt oskarżenia uważać za bezzasadny, a w prowadzonym postępowaniu może chcieć oczyścić się z przedstawionych mu zarzutów. Zdarzyć się może bowiem, że oskarżony będzie rzeczywiście niewinny i jedynie wyrok uniewinniający będzie dla niego satysfakcjonujący⁷⁶.

Nie zawsze jednak wymagana jest zgoda oskarżonego na zrzeczenie się instancji. W sytuacji bowiem, gdy oskarżony z własnej winy nie był obecny w sądzie i za takiego został dekretem uznany przez sędziego, nie ma obowiązku uzyskania od niego zgody na zrzeczenie się instancji⁷⁷. Zrzeczenie się instancji przez oskarżyciela nie wyłącza możliwości udzielenia obwinionemu przez ordynariusza kanonicznego upomnienia, nagany czy nałożenia na niego pokuty⁷⁸.

Prawo oskarżonego do ostatniego głosu w dyskusji sprawy

W procesie karnym – inaczej niż w procesie spornym (kan. 1603 §3) – ustawodawca kodeksowy w kanonie 1725 gwarantuje oskarżonemu prawo do zabrania głosu jako ostatniemu, osobiście lub za pośrednictwem swego adwokata lub pełnomocnika, podczas dyskusji w sprawie⁷⁹. Prawo to przysługuje mu niezależnie od tego, czy dyskusja przeprowadzana jest w formie ustnej czy pisemnej⁸⁰. Z punktu widzenia obrony oskarżonego istotny jest fakt, iż to on jako ostatni podaje do wiadomości sędziego pewne fakty i dowody na poparcie swoich twierdzeń co do istoty sprawy. Strona przeciwna nie ma bowiem możliwości już im zaprzeczyć, nawet jeśli byłyby one nieprawdziwe. Uprawnienie to jest ważne tym bardziej, iż wypowiedzi oskarżonego w trakcie dyskusji sprawy powinny mieć dla sędziego znaczenie dowodowe⁸¹. Taki stan rzeczy wynika także z faktu, że w procesie karno-sądowym rzecznik sprawiedliwości występuje w roli strony powodowej, a nie jak w procesie spornym, jako obrońca dobra publicznego⁸².

Prawo oskarżonego do nieprzyznania się do popełnienia przestępstwa i niezłożenia przysięgi

Zgodnie z przepisami zawartymi w Kodeksie Prawa Kanonicznego oskarżony nie jest zobowiązany do przyznania się do popełnionego przestępstwa⁸³. Sędzia nie może również żądać od niego złożenia przysięgi, co do prawdziwości swoich zeznań⁸⁴. W konsekwencji sędzia nie może żądać od oskarżonego przyznania się do popełnionego przestępstwa⁸⁵, a co za tym idzie – nie może postawić go w sytuacji konieczności złożenia fałszywej przysięgi. Przepis ten stanowi wyją-

⁷⁶ Por. KPK/83, kan. 1726.

⁷⁷ Por. KPK/83, kan. 1724 §2.

⁷⁸ Por. KPK/83, kan. 1339 i 1340.

⁷⁹ G. Erlebach, A. Dzięga, J. Krukowski (red.), R. Sztuchmiller, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. V, *Księga VII, Procesy*, s. 413.

⁸⁰ E. Szafrowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, s. 417.

⁸¹ S. Łupiński, *Prawo oskarżonego do obrony...*, s. 177; A. Miziński, *Ochrona praw oskarżonego...*, s. 156.

⁸² A.G. Miziński, *Normy własne...*, s. 153.

⁸³ Por. KPK/83, 1728 §2.

⁸⁴ KPK/83, kan. 1728 §2. Szerzej na ten temat A. Miziński, *Ochrona praw oskarżonego...*, s. 157–158.

⁸⁵ A. Miziński, *Ochrona praw oskarżonego...*, s. 157.

tek od zasady zawartej w kan. 1531 §1, według której strona w procesie zwyczajnym na zadane jej legalnie pytania powinna mówić prawdę⁸⁶. Sam zaś oskarżony z własnej inicjatywy może złożyć przysięgę, co do prawdziwości składanych wyjaśnień. Wartość dowodowa takiej przysięgi zostaje określona przez sędziego.

Należy zauważyć, że choć przyznanie się oskarżonego do popełnionego przestępstwa nie zmniejsza jego poczytalności, to sędzia może okoliczność tę wziąć jako przesłankę do obniżenia wymiaru kary⁸⁷.

Prawo oskarżonego do wyroku deklarującego jego niewinność

Wyrok uniewinniający (*sententia absolutoria*), co do zasady wydawany jest po przeprowadzeniu postępowania dowodowego, wyjaśnieniu wszystkich okoliczności sprawy i ustaleniu, że sprawca rzeczywiście jest bez winy. Jeśli jednak już w czasie trwania procesu wynikałoby z akt sprawy, że oskarżony niesłusznie został postawiony w stan oskarżenia, sędzia na każdym etapie procesu powinien przerwać postępowanie i orzec niewinność osoby podejrzanej⁸⁸. Tak, więc w każdej instancji i na każdym etapie procesu karnego, jeżeli nie ulega wątpliwości, że oskarżony nie popełnił przestępstwa, sędzia ma obowiązek wydania wyroku stwierdzającego niewinność oskarżonego. Ma tak postąpić także wtedy, gdy skarga karna wygasła⁸⁹.

Takiego wyroku może domagać się także oskarżony, wobec którego zastosowano umorzenie sprawy wskutek rezygnacji z instancji przez oskarżyciela. Ponadto oskarżony może go żądać, gdy sędzia, korzystając z tzw. sędziowskiego prawa łaski, nie wymierzył mu kary, a sam oskarżony domaga się orzeczenia jego niewinności.

Podstawą do wydania przez sędziego wyroku deklarującego niewinność oskarżonego może być np. brak popełnienia przez niego czynu zabronionego przepisem karnym, brak posiadania przez czyn popełniony znamion przestępstwa w rozumieniu prawa kanonicznego, czy też brak dostatecznych dowodów winy oskarżonego⁹⁰.

ZADANIA PROCESOWE RZECZNIKA SPRAWIEDLIWOŚCI JAKO OSKARŻYCIELA

W Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku przepisy własne kościelnego procesu karnego zostały określone w kan. 1717–1731. Powinny być one sto-

⁸⁶ Por. G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski (red.), R. Sztymmler, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. V, *Księga VII, Procesy*, s. 415.

⁸⁷ T. Pawluk, *Z zagadnień kanonicznego postępowania karnego*, „Studia warmińskie” 8(1971), s. 279.

⁸⁸ A.G. Miziński, *Ochrona praw oskarżonego...*, s. 156–157.

⁸⁹ KPK/83, kan. 1726.

⁹⁰ Por. G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski (red.), R. Sztymmler, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. V, *Księga VII, Procesy*, s. 413.

sowane łącznie z przepisami o procesie w ogólności, o zwyczajnym procesie spornym oraz o sprawach, które dotyczą dobra publicznego (kan. 1728 §1).

Rzecznik sprawiedliwości jest inicjatorem postępowania karnego – wnosi on akt oskarżenia. Od tego momentu staje się stroną w procesie. W przepisach aktualnie będącego w mocy Kodeksu nie jest przewidziany jego udział na etapie dochodzenia wstępnego jak to miało miejsce w Kodeksie z 1917 r.⁹¹. Inaczej kwestię udziału rzecznika na etapie przedprocesowym reguluje także Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich, według którego, na tym etapie postępowania, rzecznik sprawiedliwości odgrywa znaczącą rolę⁹².

Czynności procesowe na etapie zawiązania sporu

Zawiązanie sporu (*litis contestatio*) to określenie wątpliwości w *iudicium*, czyli określenie głównego tematu wszystkich dalszych czynności procesowych⁹³. Jest to więc moment ustalenia przez sędziego podstawowego pytania, na które proces ma dać odpowiedź⁹⁴. W kościelnym procesie karno-sądowym *litis contestatio* jest aktem prawnym, w którym biorą udział dwie strony procesowe: oskarżyciel i oskarżony, zawsze w obecności sędziego, co nadaje temu aktowi rangę aktu formalnego, wywołującego skutki prawne⁹⁵. Zawiązanie sporu następuje po wydaniu przez sędziego dekretu cytacyjnego i wezwaniu oskarżonego do sądu, a sprowadza się do odczytania przez sędziego aktu oskarżenia i ustosunkowania się oskarżonego do zarzutów zawartych w tym akcie⁹⁶.

Rzecznik sprawiedliwości w procesie karnym pełni rolę powoda. Jemu ordynariusz, jeżeli zdecydował, że należy wszcząć proces karny, przekazuje akta dochodzenia wstępnego. Na tej podstawie rzecznik sprawiedliwości jest zobowiązany przygotować akt oskarżenia⁹⁷.

Po sformułowaniu aktu oskarżenia rzecznik sprawiedliwości przekazuje go do właściwego sądu wraz z aktami dochodzenia wstępnego z uwzględnieniem przepisu kan. 1719⁹⁸. Do oskarżenia *promotor iustitiae* może dołączyć propozycję formuły sporu oraz pytania, które należałoby wziąć pod uwagę w czasie

⁹¹ Kwestię tę inaczej regulował KPK/17. W kan. 1945 prawodawca stanowiąc, że jeżeli przed zakończeniem dochodzenia pojawiają się pewne prawne lub faktyczne trudności, osoba prowadząca dochodzenie, z uwagi na dobro publiczne, ma prawo prosić rzecznika sprawiedliwości o wyrażenie swojej opinii, dając mu nawet do wglądu wszystkie akta dochodzenia.

⁹² KKKW, kan. 1469 §3 „Zanim Hierarcha zdecyduje w sprawie, powinien na temat przestępstwa wysłuchać oskarżonego i rzecznika sprawiedliwości oraz, jeśli to uzna za rozropne, dwóch sędziów lub innych biegłych w prawie”.

⁹³ Por. M. Greszata, *Iudicium cum principiis. Kodeksowa weryfikacja wybranych zasad procesowych w kanonicznych sprawach o nieważność małżeństwa*, Lublin 2008, s. 328–329.

⁹⁴ A. Dziega, *Strony sporu...*, s. 68.

⁹⁵ Por. M. Greszata, *Iudicium cum principiis...*, s. 333.

⁹⁶ T. Pawluk, *Prawo kanoniczne...*, s. 385.

⁹⁷ KPK/83, kan. 1721 §1.

⁹⁸ KPK/83, kan. 1719: „Akta dochodzenia i dekrety ordynariusza, którymi rozpoczyna się lub zamyka dochodzenie i to wszystko, co poprzedza dochodzenie, jeśli nie jest konieczne do procesu karnego należy przechowywać w tajnym archiwum kurii”.

przesłuchania oskarżonego. Po przesłuchaniu oskarżonego rzecznik sprawiedliwości może przedstawić pytania dla świadków⁹⁹.

Procedurę przyjęcia lub odrzucenia aktu oskarżenia określają przepisy kan. 1505 i 1506 KPK/83.

Czynności procesowe na etapie instrukcji sprawy

Instrukcja sprawy, zwana postępowaniem dowodowym, to etap procesu, w czasie którego zebrany jest materiał dowodowy pozwalający na poznanie całokształtu sprawy, czyli ustalenie faktu i okoliczności popełnienia przestępstwa oraz winy sprawcy. Celem postępowania dowodowego jest więc dostarczenie sędziemu ustaleń faktycznych, które będą podstawą rozstrzygnięcia.

Rzecznikowi sprawiedliwości jako stronie powodowej w kościelnym procesie karno-sądowym przysługują wszystkie uprawnienia strony. Zgodnie z kan. 1526 §1 KPK/83 obowiązek dowodzenia spoczywa na tym, kto twierdzi¹⁰⁰, czyli oskarża. Na rzeczniku sprawiedliwości więc w czasie postępowania karno-sądowego spoczywa obowiązek udowodnienia winy oskarżonego¹⁰¹. Musi on udowodnić prawdziwość faktów, na których opiera swoje żądanie¹⁰².

Większość środków dowodowych świadczących przeciwko oskarżonemu zazwyczaj zostaje zgromadzona w czasie dochodzenia wstępnego. Rzecznik sprawiedliwości korzysta więc podczas instrukcji sprawy z akt dochodzenia. Jednak, by zyskać charakter sądowy, materiały zgromadzone w czasie dochodzenia, muszą być zgodnie z prawem legitymowane. Może on przedstawiać dowody z dokumentów zarówno publicznych, jak i prywatnych, zgłaszać świadków, domagać się przeprowadzenia wizji lokalnej czy powołania biegłego. Zgłaszając świadków, rzecznik – jak każda strona procesowa – ma obowiązek podać trybunałowi ich nazwiska i miejsce stałego zamieszkania¹⁰³, a w określonym przez sędziego terminie przedstawić zagadnienia, co do których żąda przesłuchania świadka¹⁰⁴. Może on również zrezygnować z przesłuchania świadka, którego powołał¹⁰⁵. Ponadto zgodnie z kan. 1555 KPK/83 może domagać się wyłączenia świadka, zanim nastąpi jego przesłuchanie, jeżeli wskaże ku temu słuszną przyczynę.

Rzecznik sprawiedliwości ma również prawo do przejrzania akt procesowych, a nawet po ich publikacji możliwość dołączenia innych dowodów. Po wypełnieniu wszystkiego, co należy do zebrania dowodów, sędzia dekretem zamyka postępowanie dowodowe¹⁰⁶.

⁹⁹ T. Pawluk, *Z zagadnień kanonicznego postępowania karnego...*, s. 274.

¹⁰⁰ Zasada ta ma źródło w prawie rzymskim, które stanowiło: *Ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat*, D. 22, 3, 2.

¹⁰¹ Por. KPK/83, kan. 1526 §1.

¹⁰² Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV, *Doczesne dobra Kościoła...*, s. 245.

¹⁰³ Por. KPK/83, kan. 1552 §1.

¹⁰⁴ Por. KPK/83, kan. 1552 §2.

¹⁰⁵ Por. KPK/83, kan. 1551.

¹⁰⁶ Por. KPK/83, kan. 1598 §2, 1599 §1.

Czynności procesowe na etapie dyskusji sprawy i wyrokowania

Po zamknięciu postępowania dowodowego ma miejsce *discussio causae*, czyli dyskusja sprawy. Obejmuje ona przedstawienie sądowi przez strony uwag przedwyrokowych oraz ewentualną replikę stron¹⁰⁷. Na tym etapie procesu karno-sądowego rzecznikowi sprawiedliwości przysługuje uprawnienie do złożenia, w określonym przez sędziego czasie, uwag przedwyrokowych, czyli pisma wyrażającego jego pogląd na sprawę, zgodny z aktem oskarżenia. A po zapoznaniu się z obroną oskarżonego prawo do złożenia repliki, czyli odpowiedzi na pismo oskarżonego. Rzecznik sprawiedliwości na tym etapie procesu ma prawo również prosić sędziego o ustną wymianę zdań z oskarżonym, po szczegółowym określeniu jej przedmiotu¹⁰⁸.

Po wydaniu orzeczenia przez sędziego rzecznik sprawiedliwości ma obowiązek przyjęcia jego rozstrzygnięcia. Obowiązek ten wypływa z wniesionej do sędziego prośby przez rzecznika o rozstrzygnięcie sprawy oraz z faktu akceptacji osoby sędziego wyznaczonego do rozpatrzenia sprawy¹⁰⁹.

Czynności procesowe na etapie zaskarżenia wyroku

Wyrok wydany przez sąd pierwszej instancji nie od razu otrzymuje klauzulę wykonalności. Ustawodawca kościelny, by maksymalnie zabezpieczyć sprawiedliwość wyroku, przewidział w prawie procesowym środki jego zaskarżenia, do których zaliczamy: skargę o nieważność wyroku, apelację oraz prośbę o przywrócenie do stanu poprzedniego (*restitutio in integrum*)¹¹⁰. Rzecznik sprawiedliwości będący stroną powodową posiada uprawnienie do ich wniesienia.

Uprawnienie do złożenia apelacji posiada on ilekroć sądzi, iż nie naprawiono zgorzenia lub nie przywrócono wystarczająco sprawiedliwości¹¹¹. W sensie ścisłym rzecznik sprawiedliwości nie ma obowiązku wniesienia apelacji, lecz może to uczynić, gdyby sądził, że wydany wyrok niewystarczająco naprawia zgorzenie lub przywraca sprawiedliwość. Wypada, aby to odwołanie się, jak i rezygnacja z apelacji, było skonsultowane z ordynariuszem¹¹². Apelujący rzecznik sprawiedliwości kończy swoje zadanie w momencie złożenia apelacji.

Wszczynając zaś sprawę o przywrócenie do stanu poprzedniego *promotor iustitiae*, powinien sporządzić odpowiedni wniosek i skierować go do właściwego sędziego w terminie trzech miesięcy od ogłoszenia wyroku bądź od poznania motywów wymienionych w kan. 1645 §2 KPK/83. We wniosku powinien on

¹⁰⁷ T. Pawlúk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV, *Doczesne dobra Kościoła...*, s. 287.

¹⁰⁸ Tamże, s. 288.

¹⁰⁹ A. Dzięga, *Strony sporu...*, s. 195.

¹¹⁰ T. Pawlúk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV, *Doczesne dobra Kościoła...*, s. 296.

¹¹¹ Por. KPK/83, kan. 1727 §2.

¹¹² T. Pawlúk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV, *Doczesne dobra Kościoła...*, s. 387–388.

wskazać zaskarżony wyrok oraz zaznaczyć, czy żąda restytucji w odniesieniu do wszystkich części wyroku czy tylko do niektórych¹¹³.

Skarga zaś o nieważność wyroku, którą może wnieść rzecznik sprawiedliwości na podstawie przepisów kan. 1619-1627 KPK/83, jest szczególnym środkiem zaskarżenia mogącym doprowadzić do konieczności ponownego rozpatrzenia sprawy. Jeśli zostanie stwierdzona nieważność wyroku, to sprawę należy przekazać do właściwego trybunału celem jej ponownego, poprawnego przeprowadzenia. Przy nieusuwalnej nieważności wyroku czynności wiodące proces i akta procesu muszą być powtórzone, natomiast przy nieważności usuwalnej ponawia się tylko te czynności, które były nieważne i zostały zaskarżone albo poprawia się sam wyrok i wydaje się go w sposób poprawny¹¹⁴.

UWAGI KOŃCOWE

Aktualnie obowiązujący Kodeks Prawa Kanonicznego w swych przepisach proklamuje zasadę, *Iudex nullam causam cognoscerem potest, nisi petitio, ad normam canonum, proposita sit ab eo cuius interest, vel a promotore iustitiae*¹¹⁵. Zgodnie z nią sędzia nie może rozpocząć żadnej sprawy, o ile ten, kto jest zainteresowany, albo rzecznik sprawiedliwości nie przedstawi prośby zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa. Tak więc do rozpoczęcia każdego postępowania – także postępowania karno-sądowego – potrzebna jest inicjatywa zewnętrzna. W procesie specjalnym, jakim jest postępowanie karno-sądowe, inicjatywę taką przejawia rzecznik sprawiedliwości, który działa z upoważnienia ordynariusza, jako oskarżyciel publiczny. To on występuje w roli strony powodowej. Na nim także ciąży obowiązek przedstawienia i popierania aktu oskarżenia, a także obowiązek dowodzenia winy oskarżonego.

Stroną pozwaną w procesie karno-sądowym jest oskarżony o popełnienie przestępstwa. Jest on wyposażony w środki prawne służące jego obronie, które zagwarantowane są zarówno w przepisach karnego prawa materialnego, w przepisach dotyczących sądów w ogólności i zwyczajnego procesu spornego, jak i w normach własnych procesu karno-sądowego. Przepisy te gwarantują słuszny i sprawiedliwy wymiar kary w Kościele.

¹¹³ Por. G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski (red.), R. Sztymiler, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. V, *Księga VII, Procesy*, s. 304.

¹¹⁴ R. Sztymiler, *Ochrona praw człowieka w normach kanonicznego procesu spornego*, Olsztyn 2003, s. 223; A.G. Miziński, *Ochrona praw oskarżonego...*, s. 161.

¹¹⁵ KPK/83, kan. 1501.

PIŚMIENICTWO

- Bączkiewicz F., Baron J., Stawinoga W., *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. III, Opole 1958.
- Coppola R., *La tutela dei diritti nel processo penale canonico*, „Monitor Ecclesiasticus” 113(1988), s. 73–85.
- Dębiński A., *Rzymskie prawo prywatne. Compendium*, Warszawa 2007.
- Dzięga A., *Strony sporu w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, Warszawa 1994.
- Erlebach G., Dzięga A., Krukowski J. (red.), Sztuchmiller R., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. V, *Księga VII, Procesy*, Poznań 2007.
- Fąka M., *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, Warszawa 1978.
- Greszata M., *Charakterystyka udziału stron w kanonicznym sądowym postępowaniu spornym*, „Roczniki Nauk Prawnych”, t. XIII, z. 2(2003), s. 101–125.
- Greszata M., *Iudicium cum principiis. Kodeksowa weryfikacja wybranych zasad procesowych w kanonicznych sprawach o nieważność małżeństwa*, Lublin 2008.
- Grzywacz J., *Promotor sprawiedliwości i jego udział w sprawach małżeńskich*, Lublin 1974.
- Grzywacz J., *Promotor sprawiedliwości, jego mianowanie i przymioty*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. 14, z. 5(1967), s. 41–59.
- Krukowski J., *Katalog podstawowych obowiązków i uprawnień wszystkich chrześcijan w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. 31, z. 5(1984), s. 43–52.
- Krukowski J., Sobański R., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. I, *Księga I, Normy ogólne*, Poznań 2003.
- Krukowski J. (red.), Dzięga A., Sztuchmiller R., Erlebach G., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. V, *Księga VII, Procesy*, Poznań 2007.
- Lupiński S., *Prawo oskarżonego do pomocy ze strony patronów sądowych*, „Studia Teologiczne. Białystok, Drohiczyń, Łomża” 14(1996), s. 145–151.
- Miziński A. G., *Normy własne kanonicznego procesu karno-sądowego*, „Prawo – Administracja – Kościół”, n. 2–3(10–11)2002, s. 141–174.
- Miziński A. G., *Elementy kanonicznego procesu karno-administracyjnego*, „Roczniki Nauk Prawnych”, t. 13, z. 2(2003), s. 127–159.
- Miziński A. G., *Ochrona praw oskarżonego w Kościele w szczególności w kanonicznym procesie karnosądowym*, „Roczniki Nauk Prawnych”, t. XVII, z. 1(2007), s. 141–165.
- Pawłuk T., *Z zagadnień kanonicznego postępowania karnego*, „Studia warmińskie” 8(1971).
- Pawłuk T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV, *Doczesne dobra Kościoła, Sankcje w Kościele, Procesy*, Olsztyn 1990.
- Pieronek T., *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, Warszawa 1970.
- Pieronek T., *Kościelne prawo procesowe*, [w:] E. Sztufrowski (red.), *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej*, t. II, Warszawa 1979.
- Pieronek T., *Ochrona praw osoby ludzkiej w kanonicznym prawie procesowym*, „Analecta Cracoviensia”, 20(1988), s. s. 241–263.
- Rozkrut T., *Zagadnienia procesowe w przemówieniach rotalnych papieża Jana Pawła II*, [w:] T. Rozkrut (red.), *Urzędy sądowe – władza i służba. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 11–12 października 2004 roku*, Tarnów 2005, s. 101–123.

- SucHECKI Z., *Promotor sprawiedliwości i jego udział w sprawach karnych*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2(2004), z. 2, s. 191–225.
- SucHECKI Z., *Rola promotora sprawiedliwości w procesie karnym*, w: J. Wroceński, B. Szewczul, A. Orczykowski (red.), *Semel Deo dedicatum non est ad usum humanos ulterius transferendum. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. dr hab. Julianowi Kałowskiemu MIC z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, Warszawa 2004, s. 551–579.
- SyryJCZYK J., *Niektóre gwarancje sprawiedliwego wymiaru kar w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, „Prawo Kanoniczne”, 34(1991), n. 3–4, s. 147–163.
- SZTAfrowski E., *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. IV, Warszawa 1986.
- SZtyChmiler R., *Sądownictwo kościelne w służbie prawa człowieka*, Olsztyn 2000.
- SZtyChmiler R., *Prawa stron w procesie kanonicznym*, w: R. SztyChmiler (red.), *Nauki prawne wobec przemian*, Olsztyn 2000, s. 85–95.
- SZtyChmiler R., *Sędziowie i urzędnicy sądowi w służbie praw człowieka*, w: A. Dębiński, E. Szczot (red.), *Plenitudo legis dilectio. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr hab. Bronisławowi W. Zubertowi OFM z okazji 65 rocznicy urodzin*, Lublin 2000, s. 681–707.
- SZtyChmiler R., *Wieloinstancyjna struktura sądów kościelnych gwarancją ochrony praw człowieka*, w: R. SztyChmiler (red.), *Nauki prawne wobec przemian*, Olsztyn 2000, s. 71–83.
- SZtyChmiler R., *Ochrona praw człowieka w normach kanonicznego procesu spornego*, Olsztyn 2003.

PARTIES IN A CANONICAL CRIMINAL LITIGATION IN THE LIGHT OF THE PRESENT REGULATIONS OF THE ROMAN CHURCH

Summary: The question of parties to a litigation appears to be crucial in every kind of legal proceedings. In a criminal case, the claimant is the *accusator* (always an advocate of justice) as a public prosecutor. The opposite party (defendant) is a person who happens to be suspected of a crime as a result of the preliminary investigation, and is termed *accusatus*. A third party can participate in the proceedings (called *intervener*) who is interested e.g. in having the wrongdoing redressed.

It is only the advocate of justice who is entitled to file an indictment with a competent court and to work out questions for the defendant and possibly witnesses, to present any evidence and argue the guilt of the defendant, to familiarize himself with the facts of the case and to write preliminary comments, accept the decision or to appeal against it.

The defendant shall be only an individual who committed a crime in terms of canon law, falling within the jurisdiction of a given judge, and which is non-prescribed, and the perpetrator is alive and capable of bearing the punishment. The defendant in criminal litigation has a right, among others, to have a counsel, to not admit their guilt, to not swear the oath, to a judgment declaring their innocence and the advocate's consent to change the instance.

The parties so empowered, the judge may not award punishment in an arbitrary fashion, but he must act in accordance with the law, using the required procedure and the principle of justness.

Key words: parties to litigation, defendant, advocate of justice, right to defence